

elites, die zich loyaal opstelden tegenover de bezetter, maar op enig moment hun krachten tegen de bezetter konden keren. Hoewel inhoudelijk enigszins buiten het kader van de bundel vallend, past Lammers' bijdrage over collaboratie en verzet in Duitse en Japanse interneringskampen dan ook uitstekend in dit boek, want hier treft men dit theoretische kader het meest expliciet aan, gekoppeld aan het handelsmerk van deze socioloog, 'de organisatie-van-onderop', die ontstaat als reactie op 'de organisatie-van-bovenaf'.

Het is, gezien de uitgangspunten van de redacteurs, frappant dat in de laatste alinea van het boek Lammere alsnog de wending van wetenschappelijke studie naar het morele oordeel maakt, wanneer hij bewondering vraagt voor de 'collaborateurs', die als 'realo's' voor hun achterban soms meer bereikten dan de 'fundi's'. Of dit pleidooi ook voorde situatie buiten de interneringskampen van toepassing is, kan op basis van enkele stukken uit de bundel zelf in twijfel worden getrokken. Een principiële stellingname van vakbeweging en vrouwenorganisaties frustrerde de nazificatiedoelstelling meer dan een gematigd loyale opstelling ten opzichte van de bezetter. Uit deze bijdragen wordt eveneens duidelijk dat in elk geval de joden van de zijde der inheemse elites in Nederland beschamend weinig bescherming hebben genoten tegen ontrechting en deportatie. Ook ten aanzien van de medewerking aan de exploitatiedoelstelling van de bezetter kan worden getwijfeld aan de effectiviteit van de 'realo's'. Het vanaf eind 1942 massaal op gang gekomen verzet tegen de arbeidsinzet dwong de Duitse instanties tot meer tegemoetkomendheid dan de voorafgaande medewerking. Tevens zou het naoorlogse oordeel over 'collaborerende elites' — in de breedste zin — moeten worden gewogen om te bezien of Bloms idee van 'de oorlog als moreel ijkpunt' (28) na mei '45 daadwerkelijk consequenties heeft gehad voor de inheemse elites.

Voorzien van een andere lading dan bij De Jong blijft derhalve ook na lezing van dit boek het begrippenpaar collaboratie en verzet wetenschappelijke—en morele — vragen oproepen. Dat deze vragen op een hoger, analytisch, plan liggen dan voorheen, is een verdienste van de redacteurs en auteurs van deze bundel.

Bob de Graaff

R. Boudens, *Kardinaal Van Roey en de Tweede Wereldoorlog* (Averbode: Altiora, 1997, 224 blz., ISBN 90 317 1266 3).

In deze studie, voornamelijk gebaseerd op de archieven van het aartsbisdom Mechelen en Duitse bronnen, begeeft de Vlaamse oblaat en KUL-emeritus zich op voor hem vrij nieuw terrein. Eigenlijk is de titel misleidend, want de tweede helft van het boek is bijna volledig gewijd aan de naoorlogse periode 1945-1960.

In de eerste honderd bladzijden, die de bezettingsjaren zelf betreffen, treedt Boudens goeddeels in de voetsporen van Alain Dantoings knappe studie over *La 'collaboration' du cardinal* (1991) in de beginfase van de oorlog. De emeritus bevestigt diens conclusies dat de kardinaal tussen 1940 en 1942 een politiek van het 'minste kwaad' voerde, die erop gericht was het onbelemmerd functioneren van de kerk en het voortbestaan van de katholieke zuil zoveel mogelijk te waarborgen. Vooral Boudens' uitvoerige analyses van een aantal documenten van kanunnik Van der Eist, toenmalig vertrouwensman van de kardinaal, bieden een interessante aanvulling in dit opzicht. Van Roey streefde een *modus vivendi* met het Duitse militaire bestuur na, vanuit het besef dat een strijdlustig profiel naar het voorbeeld van kardinaal Mercier in de Eerste Wereldoorlog nu enkel zou leiden tot een meer ideologische bezettingpolitiek gedictieerd door de SS. Zoals vele anderen geloofde hij bovendien dat Duitsland de oorlog gewonnen had.

Vanuit die optiek was hij bereid de mogelijkheid van een meer autoritair bewind onder leiding van de door hem bewonderde Leopold III onder ogen te zien, op voorwaarde dat aan de verworven rechten van de kerk (vooral op het vlak van onderwijs en jeugdwerking) niet geraakt zou worden.

Zoals Dantoing onderstreept Boudens terecht dat dit conservatief, monarchistisch en belgicistisch pragmatisme niet verward mag worden met enige ideologische collaboratie. De kerk distantieerde zich integendeel in 1941 reeds scherp van de actieve collaboratie van Rex en van Vlaams-nationalistische middens, vooral waar deze militaire vormen aannam. Van Roey evolueerde naar een uitgesproken kritische houding tegenover de Duitse bezettingspolitiek in de loop van 1943 en 1944, naarmate deze meer en meer in nationaal-socialistisch vaarwater verzeilde. De kardinaal protesteerde vooral tegen de deportatie van Belgische burgers naar Duitsland (meestal voor verplichte tewerkstelling), zich niet alleen beroepend op de christelijke leer maar ook op het internationaal recht en algemeen menselijke waarden. In dezelfde periode onderscheidde de Belgische kerk zich, met de toestemming van Mechelen, in de hulpverlening aan ondergedoken joden. Vanuit een zelfde fundamentele bekommernis sprak Van Roey zich overigens eveneens uit tegen geallieerde bombardementen op burgerlijke doelwitten en tegen moordaanslagen door het verzet. Boudens hecht duidelijk meer belang aan deze wending, die Van Roey dichter bij Mercier bracht, dan Dantoing. Hij beperkt zich echter tot een relaas van amper dertig pagina's, toegespitst op een analyse van relatief welbekende documenten zoals herderlijke brieven. De emeritus heeft hier mijns inziens de kans laten liggen om een belangrijke en welkome aanvulling (zo niet correctie) op *La 'collaboration' du cardinal* te bieden.

Het tweede deel van Boudens' boek is eerder fragmentarisch: de nasleep van de oorlog, waarin repressie en koningskwestie centraal stonden, wordt vanuit verschillende deelperspectieven belicht. Het schijnt niet de bedoeling van de auteur geweest te zijn om ons een coherent beeld te geven van Van Roey's naoorlogse strategie, alhoewel hij terecht diens bekommernis voor de eenheid van de christen-democratische partij onderstreept. Vooral de stukjes over Mechelens reactie tegen de uitwassen van de repressie en over het probleem van de 'incivieke jeugd' — de samenhang van kinderen van bestrafte collaborateurs — zijn wegwijzers naar verder onderzoek. Boudens' beschouwingen over culturele collaboratie en over figuren als Ward Hermans of Florimond Grammens lijken daarentegen een beetje verloren in dit boek; Van Roey komt er niet of nauwelijks aan te pas. De Vlaamsvoelendheid van de oblaat drukt overigens een stempel op deze bladzijden (zoals ook op zijn behandeling van de repressie en zijn typering van het verzet).

Tot slot nog een opmerking: het bredere publiek, voor wie dit boek toch op de eerste plaats bestemd lijkt, zou allicht dankbaar geweest zijn voor een inleidende schets van Van Roey's levensloop, karakter en politieke filosofie.

Vincent Viaene

C. Vos, *Televisie en bezetting. Een onderzoek naar de documentaire verbeelding van de Tweede Wereldoorlog in Nederland* (Dissertatie Rotterdam 1995, Rotterdam: Publikaties van de faculteit der historische en kunstwetenschappen XXI, Hilversum: Verloren, 1995, 343 blz., ISBN 90 6550 423 0).

Televisie en de Tweede Wereldoorlog, het is een gouden combinatie. Schokkende en opwindende gebeurtenissen in een recent verleden met een sterke morele lading, veel overgebleven foto's en filmbeelden, bereidheid bij degenen die het zelf meegemaakt hebben om erover te praten: